

O'ZBEK MAQOMINING MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI: XORAZM, BUXORO VA FARG'ONA-TOSHKENT USLUBLARI

Qobulov Musulmonbek Xayrullo o'g'li
O'zbek milliy maqom san'ati markazining
Sirdaryo viloyati hududiy bo'limi

ansambli badiiy rahbari., qobulovmusulmonbek22@gmail.com

tell: + 998 99 464 05 22

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14997742>

ARTICLE INFO

Received: 27th February 2025

Accepted: 28th February 2025

Published: 10th March 2025

KEYWORDS

*Maqom, ijrochilik, uslub, manbaa,
tarix, ohang, Buxoro, Xorazm,
Farg'ona - Toshkent.*

ABSTRACT

O'zbek milliy musiqa san'ati ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, uning ajralmas qismi maqom san'atidir. Maqomlar turli hududlarda o'ziga xos shakl va ijro uslubiga ega bo'lib rivojlangan. Ushbu maqolada O'zbekistonning uch asosiy mintaqasidagi maqom uslublari – Xorazm, Buxoro va Farg'ona-Toshkent maqomlari xususiyatlari tahlil qilinadi.

Maqom san'ati o'zining ko'p asrlik tarixiga ega. Bu tarixni o'zaro farqli ikki yirik davrga ajratish mumkin. Birinchi davr mazmunini maqomlarning makon-zamon nuqtayi nazaridan juda qadimiy kelib chiqish ildizlari, dastlabki kuy-ohang qatlamlarini o'rganish masalalari tashkil etadi. Tabiiyki, bu davrda, hozirda ma'lum tom ma'nodagi maqomlar bo'lmagan, albatta. Chunki, maqom tizimlarining shakllanish jarayonlari ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning ma'lum bosqichi bilan shartlangan. Zotan, tayanch manbalari juda qadim bo'lgan maqomlar «xalqlarning o'ziga xos musiqa boyliklari asosida kasbiy sozanda va xonandalar tomonidan yaratilgan va uzoq madaniy-tarixiy taraqqiyot jarayonida mustaqil musiqa janri sifatida yuzaga kelgan»¹.

Kirish O'zbek milliy musiqa san'ati ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, uning ajralmas qismi maqom san'atidir. Maqomlar turli hududlarda o'ziga xos shakl va ijro uslubiga ega bo'lib rivojlangan. Ushbu maqolada O'zbekistonning uch asosiy mintaqasidagi maqom uslublari – Xorazm, Buxoro va Farg'ona-Toshkent maqomlari xususiyatlari tahlil qilinadi.

Xorazm maqom uslubi Xorazm maqom san'ati o'zining dinamik va jo'shqin ohanglari bilan ajralib turadi. Ushbu uslubda maqom kuylariga xos bo'lgan murakkab ritmik struktura va qizg'in ohanglar muhim o'rin tutadi. Xorazm maqomida dutor, gijjak, tanbur va doira kabi cholg'ular asosiy rol o'ynaydi. Shuningdek, "Lazgi" kabi harakatli ashulalar ham Xorazm musiqasining o'ziga xos jihatlaridan biridir.

Xorazm maqomlari muayyan tizimdagi turkum shaklida XIX asming birinchi yarmida qaror topgan bo'lib, bu turkum Buxoro maqomlari singari asosan Olti maqomdan iborat: 1. "Rost" maqomi (yoki Maqomi Rost); 2. "Buzruk" maqomi (Maqomi Buzruk); 3. "Navo" maqomi (Maqomi Navo); 4. "Dugoh" maqomi (Maqomi Dugoh); 5. "Segoh" maqomi (Maqomi Segoh); 6. "Iroq" maqomi (Maqomi Iroq).

Matyusuf Xarratovning aytishicha, Xorazm maqomlari shashmaqomning xuddi o'zidir. XIX asr boshlarida Xorazmlik sozanda va bastakor Niyozjon Xo'ja Buxoroga borib, Shashmaqomni o'rganib keladi va Xoramga olib kelib tarqatadi. Binobarin Xorazmda maqomlarning keng yoyilishi uchun qulay zamin mavjud edi. Bu o'lkada juda qadimiy musiqa va maqom

¹ Rajabov I. Maqomlar. – Toshkent, 2006. 40-b.

ijrochiligida boy tajribaga ega bo'lgan ko'plab sozanda, honanda va bastakorlar yashab ijod qilib kelganlar².

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xorazmlik musiqachilar Sharq maqomlarining taraqqiy topishiga katta hissa qo'shganlar. Shashmaqom Xorazm sharoitiga moslashtirilish jarayonida katta o'zgarishlarga uchragan.

Buxoro maqom uslubi Buxoro maqom san'ati nafisligi va murakkab ijro texnikasi bilan mashhur. Bu uslubda maqomlarning o'ziga xos ohangdorligi, ijrochilik madaniyati va yuqori darajadagi improvizatsiya bilan ajralib turadi. Shashmaqom tizimi aynan Buxoroda shakllangan bo'lib, undagi har bir sho'ba va bo'lim o'ziga xos o'zgarishlarga ega. Buxoro maqomida sozandalar tomonidan tanbur, dutor, g'ijjak, nay va chang kabi cholg'u asboblari keng qo'llaniladi.

Buxoro maqom uslublari o'zining noyoblighi, boy musiqiy tuzilishi va tarixiy merosi bilan ajralib turadi. Ular milliy san'atimizning bebaho qismi bo'lib, bugungi kunda ham ijro etilib, yangi avlod musiqachilari tomonidan o'rganilmoqda va rivojlantirilmoqda. Ushbu maqom san'ati xalqimizning madaniy boyligini aks ettiruvchi bebaho meros sifatida saqlanib qolmoqda. Buxoro maqomlarining kelajak avlodlarga yetkazilishi va rivojlantirilishi milliy o'zligimizni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Farg'ona-Toshkent maqom uslubi Farg'ona-Toshkent maqomlari boshqa mintaqalarga nisbatan lirizm va kuychanlik jihatidan farq qiladi. Bu hudud maqomlarining yumshoq va mayin ohanglari tinglovchilar qalbiga chuqur ta'sir qiladi. Ushbu uslubda ashula va maqom ijrosi aksariyat hollarda nozik va muloyim ohanglar bilan to'yingan bo'ladi. Farg'ona-Toshkent maqomlarida dutor, nay, gijjak va rubob kabi cholg'ular keng qo'llaniladi. Ayniqsa, ushbu hududning "Maqomiy" ansambllari tomonidan ijro etiladigan kuylar juda mashhur.

Toshkent va Farg'ona vodiysi shaharlari (Qo'qon, Namangan, Andijon, Marg'ilon, Quva, Xo'jand, Farg'ona, O'sh) musiqiy amaliyotida joriy etilgan maqom yo'llariga nisbatan «Farg'ona – Toshkent maqom yo'llari» (yoki «Toshkent – Farg'ona maqom yo'llari») umumlashma iborasi qo'llaniladi. Bu turdagi maqomlar Buxoro va Xorazm maqomlaridan farqli o'laroq, yaxlit bir turkumni tashkil etmay, balki alohida-alohida bo'lgan cholg'u va ashula yo'llaridan iboratdir.³

O'tmishda Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari nafaqat xon saroylarida, balki xalq hayoti bilan bog'liq turli sharoit va vaziyat (xalq tomosha va sayillari, dorbozlar o'yini, to'y bazmlari va h.k.) larda ham mudom ijro etib kelingan. Bu hol ulaming xalq orasida mashhur bo'lishi sabablaridan biri hamdir. Ayni paytda bu maqomlarning Shashmaqom tizimidan farqli o'laroq "tarqoq tizim" shaklida bo'lishi sababini mutaxassislar aksariyat holda "shahar madaniyati" omili bilan izohlaydilar. Jumladan, professor V.M.Belyayev Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarining yaxlit bir butun tizimga ega emasligini ularning asosan "shahar savdogarlari va hunarmandlari muhitida" yashab kelganligi bilan sharhlaydi.

Xulosa

O'zbek maqom san'ati turli mintaqalarda o'ziga xos tarzda shakllanib, Xorazm, Buxoro va Farg'ona-Toshkent uslublari bilan rivojlangan. Har bir uslub o'zining ijrochilik uslubi, cholg'u asboblari, vokal texnikasi va ritmik jihatlari bilan ajralib turadi.

- **Xorazm maqomi** – xalq musiqasi va raqs unsurlari bilan uyg'unlashgan, jonli va tezkor ijrochilik uslubiga ega.
- **Buxoro maqomi** – murakkab va falsafiy mazmunga ega bo'lib, klassik va an'anaviy ijrochilikni o'z ichiga oladi.
- **Farg'ona-Toshkent maqomi** – yumshoq va lirik ohanglari bilan ajralib turadi, xalq qo'shiqlari bilan bog'liq.

² Rajabov I. Maqom asoslari - T.: 1992, 99-bet

³ Ibrohimov O. Maqom asoslari. – T.: 2018, 109-bet.

Har bir mintaqaning maqom san'ati O'zbek musiqasining boyligi va madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dilshod, K. (2023, April). O 'ZBEK KINOFILMLARIDA MILLIY MUSIQALARDAN FOYDALANISH HOLATI: MUAMMO VA YECHIMLAR. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 4-6).
2. Karimov, D. (2023, April). Muvaffaqiyat Yo 'Lim: Unda Topganlarim Va Yo 'Qotganlarim. In International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses (pp. 6-8).
3. Наримова, Г. А., Сиддикова, Н., & Саматова, Г. (2015). Различные подходы в преподавании иностранного языка студентам в неязыковых вузах. Научный альманах, (11-2), 292-296.
4. Bahadirov, N. ., Karimov, D. ., & Shukurjonova, X. . (2024). KOMPOZITOR REFAT IBADLAYEV . *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(6), 72-79. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/30166>
5. Наил , Б., Каримов, Д. ., & Шукуржонова, Х. . (2024). АРТУРО ТОСКАНИНИ . *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(6), 65-71. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/30160>
6. Bebetova , M. ., & Karimov , D. . (2024). DUTORCHI SOZANDALAR IJODIGA BIR NAZAR. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(17), 28-30. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/40804>
7. Djurayev, M., & Husenov, J. (2022). STUDIES IN GEOGRAPHY, CONFLICTS AND SOLUTIONS IN APPLIED GEOGRAPHY. *Journal of Geography and Natural Resources*, 2(01), 24-28.